УДК 336.7

І. В. Алєксєєв, О. І. Білик

Методичні засади інтегрального оцінювання надійності недержавних пенсійних фондів в Україні

Визначено суть поняття надійності недержавних пенсійних фондів та розроблено основні методичні засади оцінювання їхньої надійності. Встановлено, що дієвим способом розкриття інформації про надійність фінансових інститутів є використання рейтингів. Визначення класу надійності НПФ має стати основою для надання їм права на здійснення пенсійного забезпечення громадян на другому рівні пенсійної системи України. Для оцінювання надійності НПФ та її зміни пропонується використання системи показників, детермінованих із врахуванням якісних і кількісних параметрів, які характеризують діяльність НПФ. Побудована система комплексного оцінювання надійності НПФ дає змогу присвоєння відповідного класу та рівня надійності.

Ключові слова: недержавний пенсійний фонд, фінансова стійкість, фінансова надійність, інтегральне оцінювання, клас і рівень надійності.

Постановка проблеми. Пенсійна система України передбачає можливість отримання пенсійних виплат не лише з Пенсійного фонду України, але й з альтернативних джерел, ключове місце серед яких відведено недержавним пенсійним фондам (НПФ). У світовій практиці за допомогою НПФ виконується не лише функція додаткового пенсійного забезпечення осіб пенсійного віку, але й залучаються великі обсяги інвестиційних ресурсів, при цьому пенсійні активи займають значну частку у структурі ВВП цих країн. В Україні, попри позитивну динаміку показників діяльності вітчизняних НПФ, додаткове пенсійне забезпечення шляхом укладання пенсійних договорів з цими фінансовими інститутами не користується попитом у фізичних і юридичних осіб. Причинами цього є недостатня поінформованість потенційних вкладників, надання права здійснення пенсійного забезпечення страховиками і банківськими установами, а також відсутність можливостей визначення надійності НПФ, що значно гальмує їх розвиток. Усі перелічені причини значно обмежують розвиток НПФ. Тому актуальним питанням є визначення рівня та присвоєння класу надійності НПФ з метою збільшення довіри громадян та визначення тих НПФ, які отримають право на здійснення пенсійного забезпечення на другому рівні пенсійної системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку механізму введення та засад функціонування вітчизняної трирівневої пенсійної системи здійснили Н. Борецька [1], В. Геєць [2], Б. Зайчук [3], Е. Лібанова [4], У. Садова [5], І. Сахань [6], М. Папієв [7]. Проблематиці недержавного пенсійного забезпечення присвячено праці Н. Внукової [8], О. Залєтова [9], Д. Леонова [10], Г. МакТаггарта [11], А. Нечай [12], Г. Назарової [13], В. Яценко [14]. Науковим дослідженням сфери діяльності НПФ та забезпечення їхньої надійності займалися вчені В. Бончик [15], І. Гринчишин [16], А. Михайлов [17], Б. Надточій [18], С. Онишко [19],С. Рудак [20], Р. Хольцман [21], Б. Юровський [22] та ін.

Здійснений аналіз вагомих наукових досліджень у сфері діяльності вітчизняних НПФ виявив цілу низку питань, які потребують поглибленого

© *І. В. Алєксєєв, О. І. Білик,* 2013.

дослідження теоретичних засад, удосконалення методичного інструментарію щодо оцінювання надійності НПФ в Україні з метою досягнення їхнього розвитку та забезпечення участі у другому рівні пенсійної системи, що й зумовило актуальність теми дослідження.

Мета та цілі статті. Метою статті є удосконалення теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо обґрунтування здійснення оцінювання надійності НПФ. Основними цілями цієї статті є: розкриття суті фінансової надійності НПФ; обґрунтування необхідності здійснення рейтингування НПФ; побудова системи показників оцінювання надійності НПФ; побудова теоретико-методичних підходів до встановлення класу і рівня надійності НПФ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Раціональне проведення пенсійної реформи в Україні – це не лише забезпечення гідної старості громадян, а й новий шлях до акумулювання інвестиційних засобів. Необхідність запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення зумовлена великою часткою осіб пенсійного віку, низьким рівнем заробітної плати у працездатного населення, великою кількістю пільг та заборгованістю у частині сплати внесків до Пенсійного фонду України, недостатнім бюджетним фінансуванням у сфері соціальних програм. Для розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні зараз важливий не стільки кількісний ріст, скільки створення сприятливих і стабільних умов, що забезпечують їхню надійність, а також пошук можливостей оцінювання надійності НПФ. Оцінювання надійності НПФ має включати в себе узгоджену систему цілей, критеріїв та умов (у тому числі ресурсних) [23, с. 8] і ґрунтуватися на інформаційній підтримці; конкретних правилах правової, фінансової, інформаційної і технологічної взаємодії суб'єктів; методах формування керуючих параметрів; методах управління; адміністративних, законодавчих та фінансових обмежень діяльності. Розвиток інституту НПФ, збільшення пенсійних активів у системі недержавного пенсійного забезпечення, збільшення довіри населення до них залежить безпосередньо від надійності НПФ.

Відсутність наукових підходів до розмежування понять «фінансова надійність НПФ» та «фінансова стійкість НПФ» вимагає уточнення їхньої суті. Фінансову надійність НПФ слід трактувати, як властивість НПФ виконувати свої зобов'язання за будь-яких умов впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. До факторів зовнішнього середовища слід, зокрема, віднести: соціально-економічний стан держави, рівень державного регулювання, наявність відповідної законодавчої бази, політичну ситуацію, інвестиційний клімат, стан фінансового ринку, демографічну ситуацію, культурні особливості регіонів тощо; до факторів внутрішнього середовища належать: продуктивність роботи адміністратора НПФ, побудова пенсійної схеми, обрана НПФ інвестиційна політика, її ефективність, рівень інформаційної політики, якості обслуговування вкладників та учасників НПФ, кваліфікація кадрів суб'єктів НПФ, дотримання суб'єктами вимог законодавства, що регулює їх діяльність у системі недержавного пенсійного забезпечення тощо.

Дослідженням встановлено, що, на відміну від поняття «фінансова надійність НПФ», поняття «фінансова стійкість НПФ» – це здатність НПФ виконувати свої зобов'язання перед вкладниками, що базується на поєднанні

ряду кількісних параметрів діяльності суб'єктів [15, с. 8] НПФ (компанії з управління активів, зберігача), проте не враховує цілісності системи НПФ. Тобто надійність НПФ можна характеризувати як комплекс взаємопов'язаних елементів, що утворюють деяку цілісність, або сукупність об'єктів, які перебувають у взаємодії з урахуванням фінансової стійкості суб'єктів НПФ. Надійність базується на поєднанні чітко встановлених показників кількісного та якісного характеру, для яких враховується відповідний рівень значущості. Цей рівень значущості вказує на ступінь впливу конкретного показника на надійність конкретного суб'єкта, зокрема НПФ.

Зарубіжна і вітчизняна практика захисту пенсійних вкладень, а також оцінювання функціонування і розвитку фінансових інститутів засвідчили, що дієвим способом розкриття інформації про їхню надійність є використання рейтингів. Довіра до опублікованих рейтингів забезпечується репутацією агентства, наявністю у нього загальновизнаної і доступної методики, незалежністю від держави і від фінансово-промислових груп, відмінностями в підходах до аналізу суб'єктів рейтингування [24, с. 21]. За наявності зрозумілої і достовірної рейтингової системи будь-який зацікавлений користувач може досить швидко і без особливих витрат, долаючи асиметрію інформації, з'ясувати надійність фінансового інституту і прийняти відповідне рішення. Так, питання оцінювання надійності НПФ при введенні другого рівня накопичувальної пенсійної системи є дуже актуальним, адже передбачається передання в перспективі повноважень Накопичувального фонду саме приватним пенсійним фондам.

Для оцінювання надійності НПФ та її зміни пропонуємо використовувати систему показників, визначену з урахуванням якісних та кількісних параметрів, які характеризують діяльність НПФ як системи. Для визнання сукупності показників системно необхідно, щоб ця сукупність задовольняла ряд вимог: широта охоплення показниками всіх сторін явища; наявність змістовних і формальних взаємозв'язків між показниками; наявність можливості логічного розгортання одних показників з інших. При ранжуванні показників якісного та кількісного характеру використовували метод експертних оцінок [25, с. 54] і враховували думки десяти експертів (табл. 1).

Наступним кроком, за правилом Фішберна [26, с. 122], є розрахунок бального значення кожного з кількісних та якісних показників. Беручи за максимальну сумарну бальну оцінку – 100 балів, вираховуємо значення показників у балах. Далі визначаємо значення інтегрального показника надійності НПФ як суму бальних оцінок усіх показників.

І на останньому етапі ми визначаємо клас та рівень надійності НПФ, який фіксуємо за набраними балами та розробленою рейтинговою шкалою надійності НПФ (табл. 2).

Проведене таким чином рейтингування дозволить достовірно оцінювати рівень надійності НПФ, що сприятиме зростанню довіри громадян країни до системи недержавного пенсійного забезпечення та її подальшого розвитку. Крім того, значення інтегрального показника надійності, засноване на розрахунку запропонованих показників, безсумнівно, може дати більше уявлення про надійність НПФ, ніж така величина, як обсяг пенсійних внесків або пенсійних накопичень як для потенційних вкладників, так і для державних органів влади та інших установ і організацій.

Таблиця 1

Система показників оцінювання надійності НПФ*

Позначення	Показник	Рівень								Значення			
		Бажаний		Допустимий		Низький		Критичний		Бажане	Допустиме	Низьке	Критичне
R_1	Показник достатності майна для забезпечення статутної діяльності ($К_1$)	Більше 10% сумарної величини пенсійних накопичень		Рівне 10% сумарної величини пенсійних накопичень		Від 10% до 8% сумарної величини пенсійних накопичень		Менше 8% сумарної величини пенсійних накопичень		**11,8**	8,82	5,88	2,94
R_2	Показник загальної ліквідності фонду(K_2)	Більше 1,5		Рівне 1,25		Рівне 1		Менше 1		**11,0**	8,27	5,51	2,76
R_3	Наявність інформаційної політики	Так	4	Як правило	3	Іноді	2	Ні	1	**10,3**	7,72	5,15	2,57
R_4	Показник структури доходів фонду, що спрямовуються на забезпечення статутної діяльності (K_3)	Рівне 1		1- 0,8		0,8-0,5		Менше 0,5		**9,6**	7,17	4,78	2,39
R_5	Показник поточної надійності (K_4)	Менше 0,25		0,25-0,75		0,75 –1		Більше 1		**8,8**	6,62	4,41	2,21
R_6	Показник реальної доходності накопичень (K_5)	1,5 –2,0		1,5−1,25		1,25−1		Менше 1		**8,1**	6,07	4,04	2,02
R_7	Показник активності НПФ (K_6)	0,4-0,6		0,6-0,8		0,8-0,9		0,9-1		**7,4**	5,51	3,68	1,84
R_8	Стабільність пенсійного законодавства	Так	4	Як правило	3	Іноді	2	Ні	1	**6,6**	4,96	3,31	1,65
R_9	Дотримання законодавчих вимог	Так	4	Як правило	3	Іноді	2	Ні	1	**5,9**	4,41	2,94	1,47
R10	Відповідність умов договорів Пенсійним правилам фонду	Так	4	Як правило	3	Іноді	2	Ні	1	**5,1**	3,86	2,57	1,29

Продовження табл.. 1

Позначення	Показник	Рівень								Значення			
		Бажаний		Допустимий		Низький		Критичний		Бажане	Допустиме	Низьке	Критичне
R_{11}	Розкриття інформації про розмір нарахованого на пенсійні рахунки інвестиційного доходу за останні роки роботи	Так	4	Як правило	3	Іноді	2	Ні	1	**4,4**	3,31	2,21	1,10
R_{12}	Розкриття умов договору	Так	4	Як правило	3	Іноді	2	Ні	1	**3,7**	2,76	1,84	0,92
R_{13}	Використання новітніх платіжних засобів	Так	4	Як правило	3	Іноді	2	Ні	1	**2,9**	2,21	1,47	0,74
R_{14}	Доступність інформації	Так	4	Як правило	3	Іноді	2	Ні	1	2,2	1,65	1,10	0,55
R_{15}	Дотримання вимог до кандидатів на керівні посади	Так	4	Як правило	3	Іноді	2	Ні	1	**1,5**	1,10	0,74	0,37
R_{16}	Відсутність вступних, організаційних та інших видів внесків	Так	4	Як правило	3	Іноді	2	Ні	1	**0,7**	0,55	0,37	0,18
Максимальне значення інтегрального показника										**100**	**74,99**	**50**	**27,76**

* Авторська розробка.

Таблиця 2

Рейтингова шкала надійності НПФ*

Клас	Дуже висока надійність А++	Висока надійність А +	Достатня надійність А	Прийнятна надійність ***В*** + +	Задовільна надійність В+	Низька надійність В	Ненадійність ***С***
Сума балів	100-85	85-70	70-55	55-40	40-25	25-10	Нижче 10
Рівень	Високий рівень надійності		Достатній рівень надійності			Низький рівень надійності	

* Авторська розробка.

Так, при введенні другого рівня пенсійної системи передбачають на початковому етапі здійснювати внески до Накопичувального фонду з подальшим переведенням індивідуальних рахунків (за бажанням застрахованої особи) до обраного НПФ. Звичайно, участь недержавних пенсійних фондів у другому рівні пенсійної системи дасть змогу забезпечити виконати ними фінансову і соціальну функції повною мірою. Проте немає потреби у створенні окремого Накопичувального фонду, його функції слід надати Пенсійному фонду України, який згодом, використовуючи рейтингування НПФ, обере перелік тих пенсійних фондів, що відповідають найвищому класу надійності. Такі заходи дозволять значно обмежити витрати на введення другого рівня пенсійного забезпечення й використовувати ПФУ лише як адміністратора без виділення окремого накопичувального фонду. Наступним кроком буде укладання угод з обраними НПФ і передання їм індивідуальних рахунків застрахованих осіб. Накопичувальна складова пенсійної системи потребуватиме забезпечення фінансової надійності недержавних пенсійних фондів та гарантій виконання ними в повному обсязі зобов'язань з виплати пенсій, створення ефективної системи контролю за інвестуванням, а також розширення переліку фінансових інститутів та інструментів. Можливість обрання застрахованою особою певного пенсійного фонду спонукатиме до конкурентної боротьби між НПФ, що своєю чергою забезпечить ріст їхніх якісних показників, а згодом і кількісних.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Поява нових для країни соціально-економічних систем (зокрема таких, як недержавні пенсійні фонди), ще не означає, що населення скористається їхніми послугами. Сьогодні актуальне питання довіри / недовіри до НПФ залишається невирішеним, незважаючи на те, що законодавчо їхня діяльність давно вже оформлена. Не спрацьовують запобіжні заходи з контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів, тому довіра до надійності недержавних пенсійних фондів у населення є невеликою. Саме цим і пояснюється низька участь у НПФ вкладників. Прихильне ставлення фізичних і юридичних осіб до оцінювання надійності фінансових інститутів шляхом присвоєння класу надійності зумовило вдосконалення й адаптацію методики рейтингування до НПФ, в основу якої лягло визначення приватних пенсійних фондів, як цілісних соціально-економічних систем. Такий підхід дає можливість врахування не лише діяльність окремих суб'єктів НПФ, але й відобразити загальний рівень його надійності. Запропоновану методику рейтингування НПФ доцільно використовувати при введенні другого рівня пенсійної системи, зокрема під час вибору НПФ для здійснення загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення громадян, що спонукатиме до подальших наукових розвідок у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми : [моногр.] / Н. П. Борецька. – Донецьк : Янтра, 2001. – 352 с.
2. Геєць В. І двох термінів Януковичу не вистачить для реформ / В. Геєць // Економічна правда. – 2012. – 20 жовтня – Режим доступу : http://www.epravda.com.ua/publications/.

3. Зайчук Б. У нас проводится уникальная пенсионная реформа / Б. Зайчук // Киевский телеграф – 2004. – № 8 – 20-26 февраля – С. 12-19
4. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації : [колект. моногр.] / [за ред. Е.М. Лібанової]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 270 с.
5. Садова У.Я. Факторний аналіз рівня життя населення в регіоні з пониженою місткістю ринку праці / У. Я. Садова, Л. К. Семів // Регіональна економіка. – 2005. – №2. – С. 92-103
6. Сахань І. Ми мусимо відродити трудові пенсії / І. Сахань // Дзеркало тижня. – 2000. – 6 жовтня. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS.
7. Папієв М. Уроки пенсійної історії / М. Папієв, О. Ткач. – Режим доступу : http://pension.ukrinform.ua.
8. Внукова Н. М. Напрями підвищення довіри населення до діяльності недержавних пенсійних фондів / Н. М. Внукова // Формування системи довіри та захисту прав споживачів фінансових послуг : [монографія] / С. М. Рудак, І. Б. Медвєдєва, Ж. О. Андрійченко [та ін.]. – Х. : АдвА, 2010. – 188 с.
9. Залєтов О. М. Пенсійний захист населення: глобальна проблема XXI століття / О. М. Залєтов // Страхова справа. – 2006. – №3(23). – С. 12-17.
10. Леонов Д. Система оподаткування схем недержавного пенсійного забезпечення / Д. Леонов // Режим доступу : www.zpsocinfo.iatp.org.ua.
11. МакТаггарт Г. Поспішайте, але... повільно / Г. МакТаггарт // Суспільство і соціальна політика – 2010. – № 4 – С. 28-31.
12. Нечай А. Законодавче забезпечення мінімізації ризиків по управлінню пенсійними активами / А. Нечай // Управління активами:стратегії та ризики : [зб. мат. 16-ої наук.-практ. конф., Ялта, 10-13 червня 2004 р.]. – Ялта : УАІБ, 2004.
13. Назарова Г. В. Нова пенсійна система в Україні / Г. В. Назарова, С. Ю. Гончарова, О. О. Тарасенко. – Харків : Ксилон, 2008. – 228 с.
14. Яценко Н. Критические дни пенсионной реформы / Н. Яценко // Зеркало недели. – 2010. – № 30. – 21 августа. – С. 1, 7.
15. Бончик В. Обеспечение финансовой устойчивости НПФ / В. Бончик // Пенсионные фонды и инвестиции. – 2006. – №3. – С. 7-17.
16. Динь І. М. Фінансовий механізм функціонування пенсійних фондів в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / І. М. Динь. – Львів, 2010. – 23 с.
17. Михайлов А. В. Моделирование и актуарный расчот корпоративных пенсионных программ / А. В. Михайлов. – М. : Просвещение, 2003. – 248 с.
18. Надточій А. О. Державне регулювання розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / А. О. Надточій. – Харків, 2010 – 19 с.
19. Онишко С. В. Розширення фінансового простору національної економіки за рахунок потенціалу системи пенсійного страхування / С. В. Онишко // Бюджетно-податкові чинники активізації розвитку

фінансових ринків та фінансового посередництва : [мат. наук.-практ. конф.; 27-28 березня 2008 р., м. Ірпінь]. – 2008. – С. 138-139.
20. Рудак С. М. Теоретичні підходи до оцінки ліквідності НПФ / С. М. Рудак // Регіональна економіка. – 2010. – №2. – С. 79-85.
21. Хольцман Р. Обеспеченная старость в XXI веке: пенсионные системы и реформы в международной перспективе / Р. Хольцман, Р. Хинц // Международный банк реконструкции и развития – 2005. – 200 с.
22. Юровский Б. Как оформить большую пенсию / Б. Юровський. – Харьков : Центр «Консулат», 2010. – 192 с.
23. Шоломицкий А. Г. Риски и эффективность пенсионных программ: модельный подход / А. Г. Шоломицкий. – М. : ГУ ВШЭ, 2005. – 64 с. – (Препринт WP2/2005/04. Серия WP2. Количеств. анализ в экономике).
24. Карминский А. М. Рейтинги в экономике: методология и практика / А. М. Карминский, А. А. Пересецкий, А. Е. Петров [и др.] ; под. ред. А. М. Карминского. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 240 с.
25. Фишберн П. Теория полезности для принятия решений / П. Фишберн. – М. : Наука, 1978. – 352 с.
26. Владимирова Л. П. Прогнозирование и планирование в условиях рынка : [уч. пос.] / Л. П. Владимирова. – М. : Издат. Дом «Дашков и К», 2000. – 308 с.

Алексеев И. В., Билык О. И. Методические основы интегральной оценки надежности негосударственных пенсионных фондов в Украине.

Определена сущность понятия надежности негосударственных пенсионных фондов и разработаны основные методические основы оценки их надежности. Установлено, что действенным способом раскрытия информации о надежности финансовых институтов является использование рейтингов. Определение класса надежности НПФ должно стать основой для предоставления им права на осуществление пенсионного обеспечения граждан на втором уровне пенсионной системы Украины. Для оценки надежности НПФ и ее изменения предлагается использование системы показателей, детерминированных с учетом качественных и количественных параметров, характеризующих деятельность НПФ. Построена система комплексной оценки надежности НПФ, которая позволяет присваивать соответствующий класс и уровень надежности.

Ключевые слова: негосударственный пенсионный фонд; финансовая устойчивость; финансовая надежность; интегральная оценка; класс и уровень надежности.

Alekseyev I. V., Bilyk O. I. Methodical Principles of Integral Evaluation of Private Pension Funds Reliability in Ukraine.

The essence of the concept of private pension funds reliability is defined and the basic methodological principles of evaluation of their reliability are developed. It is revealed that the use of ratings is an effective way of disclosing information about the reliability of financial institutions. Defining of reliability classes of private pension funds (PPF) shall become the basis for granting them the right to fulfill pension coverage of population on the second level of the pension system in Ukraine. Complex evaluation system of PPF reliability, which allows assignment of the relevant class and level of reliability, is developed.

Keywords: private pension fund, financial stability, financial reliability, integral evaluation, class and level of reliability.

Надійшло 14.02.2013 р.